

Sygn. akt II UK 78/17

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 9 maja 2018 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Małgorzata Wrębiakowska-Marzec (przewodniczący,
sprawozdawca)

SSN Zbigniew Myszka

SSN Krzysztof Staryk

w sprawie z wniosku M. R.
przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych Oddziałowi w T.
o prawo do renty socjalnej,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy i Ubezpieczeń
Społecznych w dniu 9 maja 2018 r.,
skargi kasacyjnej wnioskodawcy od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]
z dnia 22 czerwca 2016 r., sygn. akt III AUa [...],

**uchyla zaskarżony wyrok i sprawę przekazuje Sądowi
Apelacyjnemu w [...] do ponownego rozpoznania i orzeczenia o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 22 czerwca 2016 r. Sąd Apelacyjny w [...] oddalił apelację
M. R. od wyroku Sądu Okręgowego we W. z dnia 10 lipca 2014 r., oddalającego

odwołanie wnioskodawcy od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddziału w T. z dnia 12 grudnia 2013 r. odmawiającej prawa do renty socjalnej w związku z uznaniem, że całkowita niezdolność do pracy nie pozostaje w związku z naruszeniem sprawności organizmu przed ukończeniem 18 roku życia lub w trakcie nauki w szkole przed ukończeniem 25 roku życia.

W sprawie ustalono, że wnioskodawca (ur. 7 stycznia 1989 r.) nie ma wyuczonego zawodu i nie pracuje. Od urodzenia jest osobą upośledzoną umysłowo w stopniu lekkim. Powtarzał klasę zerową i klasę pierwszą, a następnie kontynuował naukę w szkole specjalnej. W dniu 22 czerwca 2007 r. ukończył gimnazjum dla dzieci z niepełnosprawnością umysłową w stopniu lekkim, do której to placówki został skierowany w dniu 1 września 2002 r. na podstawie orzeczenia kwalifikacyjnego do kształcenia specjalnego przez poradnię psychologiczno-pedagogiczną. Po ukończeniu gimnazjum pomagał rodzicom w gospodarstwie rolnym. W historii choroby dziecka pod datą 29 kwietnia 2008 r. widnieje wpis lekarza leczącego „bilans 18-latka - zdrowy”. Proces diagnozowania wnioskodawcy rozpoczął się dopiero od lipca 2012 r. Po raz pierwszy zgłosił się do lekarza psychiatry w październiku 2012 r., jednak brak jest dokumentacji z tej wizyty. Wnioskodawca leczy się psychiatrycznie od czerwca 2013 r. Biegli sądowi z zakresu psychiatrii i psychologii rozpoznali u niego przewlekłą chorobę psychiczną - schizofrenię paranoidalną powodującą całkowitą niezdolność do pracy od 2011 r. Jako początek rozwoju choroby biegli wskazali mającą miejsce od 2011 r. zmianę zachowania, sygnalizowaną przez rodzinę wnioskodawcy w trakcie pierwszej hospitalizacji od 18 czerwca do 16 lipca 2013 r., kiedy rozpoznano zespół paranoidalny. Zdaniem biegłych, pogorszenie stanu zdrowia psychicznego wnioskodawcy nastąpiło od około 2011 r., tj. od zasygnalizowania wystąpienia objawów choroby psychicznej i rozpoczęcia leczenia przy pomocy bioenergoterapeuty. Natomiast brak jest dowodów oraz względów medycznych przemawiających za tym, że całkowita niezdolność wnioskodawcy do pracy powstała z powodu naruszenia sprawności organizmu mającego miejsce przed ukończeniem przez niego 18 roku życia. W ocenie biegłych, stopień diagnozowanego u wnioskodawcy przed 18 rokiem życia upośledzenia umysłowego oraz fakt realizowania i ukończenia nauki w systemie szkolnictwa

specjalnego dla dzieci upośledzonych w stopniu lekkim nie ma wpływu na zdolność do zatrudnienia i nie daje podstaw do stwierdzenia całkowitej niezdolności do pracy. Choroba psychiczna i upośledzenie umysłowe nie są tożsame, a etiologia tej pierwszej jest nieznana.

Przy takich ustaleniach Sąd odwoławczy podzielił ocenę Sądu pierwszej instancji, że wnioskodawca nie spełnia przesłanek do renty socjalnej określonych w art. 4 ust. 1 ustawy z dnia 27 czerwca 2003 r. o rencie socjalnej (jednolity tekst: Dz.U. z 2013 r., poz. 982 ze zm.), gdyż przyczyną niezdolności wnioskodawcy do pracy jest choroba psychiczna a nie upośledzenie umysłowe, a brak jest dowodów w postaci dokumentacji medycznej pozwalającej na ustalenie, że naruszenie sprawności organizmu w sferze psychicznej powstało przez ukończeniem 18 roku życia. Pierwsze objawy choroby psychicznej pojawiły się u wnioskodawcy dopiero w 2011 r., gdy miał już ukończone 21 lat i nie był uczniem ani studentem.

Sąd drugiej instancji, z powołaniem się na orzecznictwo Sądu Najwyższego, podniósł, że po pierwsze - żądanie ponowienia lub uzupełnienia dowodu z opinii biegłych jest bezpodstawne, jeżeli sądy uzyskały od biegłych wiadomości specjalne niezbędne do merytorycznego i prawidłowego orzekania, a po drugie - możliwość zakwestionowania oceny dowodów w postępowaniu apelacyjnym jest ograniczona i sprowadza się do sytuacji, w których skarżący wykaże, że ocena ta była rażąco wadliwa lub oczywiście błędna. W ocenie Sądu odwoławczego, biegli wyjaśnili podstawowe aspekty niezdolności wnioskodawcy do pracy oraz źródła i czas jej powstania, uzasadniając swoje stanowisko w przekonujący sposób, zaś wnioskodawca nie umotywował w sposób wiarygodny zgłoszonych zarzutów oraz nie wykazał wadliwości oceny dokonanej przez biegłych. W świetle uzupełnienia materiału dowodowego sprawy w postępowaniu apelacyjnym nie zasługiwały już na uwzględnienie zarzuty i wnioski sformułowane przez pełnomocnika wnioskodawcy w piśmie procesowym z dnia 13 czerwca 2016 r. Biegli dysponowali bowiem pełną dostępną dokumentacją dotyczącą diagnostyki i leczenia wnioskodawcy, a przy braku dowodów leczenia choroby psychicznej w okresie wcześniejszym nie ma możliwości ustalenia powstania schorzenia w innym okresie niż wskazali biegli. Ponadto nie ma podstaw do utożsamiania upośledzenia umysłowego z chorobą psychiczną ze względu na występujące między nimi różnice, co biegli szczegółowo

wyjaśnili.

W skardze kasacyjnej wnioskodawca zarzucił: 1) naruszenie prawa materialnego, mianowicie art. 4 ust. 1 ustawy o rencie socjalnej przez jego błędną wykładnię i w konsekwencji przyjęcie, że data ujawnienia się zewnętrznych zaburzeń psychicznych jest datą powstania choroby psychicznej i przesądza o możliwości przyznania renty socjalnej, podczas gdy z zasad nauki i doświadczenia życiowego wynika, że schizofrenia jest chorobą o podłożu genetycznym, rozwijającą się przez wiele lat w związku z czynnikami środowiskowymi; 2) naruszenie przepisów prawa procesowego, które miało istotny wpływ na wynik, a mianowicie: a) art. 5 w związku z art. 212 § 2, art. 217 i art. 232 k.p.c. oraz 6 k.c. przez nieudzielenie ubezpieczonemu występującemu w sprawie bez profesjonalnego pełnomocnika pouczenia o niezbędnych czynnościach procesowych, w tym o celowości ustanowienia pełnomocnika, możliwości złożenia wniosku o ustanowienie pełnomocnika z urzędu, konieczności składania twierdzeń i wniosków dowodowych dla wykazania faktów, z których ubezpieczony wywodzi skutki prawne, celowości złożenia zarzutów do opinii biegłych i możliwości złożenia wniosku o przeprowadzenie dowodu z opinii innych biegłych, jak również możliwości przesłuchania w charakterze świadków członów rodziny ubezpieczonego - podczas gdy pouczenie takie było niezbędne z powodu całkowitej nieporadności wnioskodawcy wynikającej z jego upośledzenia umysłowego oraz poważnych zaburzeń psychicznych i utożsamiania przez ubezpieczonego choroby psychicznej z upośledzeniem umysłowym; b) art. 217 § 1 i 3 w związku z art. 227 w związku z art. 286 k.p.c. przez oddalenie wniosku o przeprowadzenie dowodu z opinii innych biegłych z zakresu psychiatrii i psychologii, ewentualnie o uzupełnienie opinii biegłych z zakresu psychiatrii i psychologii, mimo że ubezpieczony wskazał, iż na podstawie opinii biegłych psychologa i psychiatry znajdujących się w aktach sprawy nie można ustalić, kiedy nastąpiło naruszenie sprawności organizmu będące przyczyną całkowitej niezdolności do pracy, a tym samym nie wyjaśniono istoty postępowania; c) art. 232 w związku z art. 235 § 1 w związku z 391 k.p.c. przez niedopuszczenie z urzędu dowodu z przesłuchania w charakterze świadka matki ubezpieczonego, E. R., mimo że ze względu na swoją nieporadność będącą skutkiem upośledzenia

umysłowego oraz czynną chorobę psychiczną ubezpieczony nie wiedział, iż powinien złożyć taki wniosek, mimo że z przeprowadzonego dowodu z opinii biegłych psychologa i psychiatry wynika, iż biegli na podstawie wywiadu przeprowadzonego przez lekarza diagnozującego chorobę z rodziną ubezpieczonego uznali, że pierwsze objawy choroby psychicznej oraz całkowita niezdolność do pracy ubezpieczonego powstała w 2011 r., co w konsekwencji doprowadziło do naruszenia zasady bezpośredniości postępowania dowodowego, bowiem istotne okoliczności sprawy zostały ustalone w oparciu o wyjaśnienia osób, które nie były słuchane w toku postępowania w charakterze świadków; d) art. 278 k.p.c. przez stwierdzenie, że wobec braku dokumentacji medycznej świadczącej o leczeniu choroby psychicznej przed ukończeniem przez ubezpieczonego 18 roku życia, nie ma innej możliwości ustalenia początku choroby niż razem z wystąpieniem jej pierwszych objawów zewnętrznych, co wykracza poza wnioski płynące z doświadczenia życiowego osoby nieposiadającej wiedzy specjalistycznej, a tym samym powinno być stwierdzone przez biegłego w toku postępowania sądowego, tymczasem w toku niniejszego postępowania biegli takich wniosków nie wysnuli.

Wskazując na powyższe zarzuty skarżący wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy Sądowi drugiej instancji do ponownego rozpoznania, ewentualnie o uchylenie zaskarżonego wyroku i orzeczenie co do istoty sprawy zgodnie z żądaniem ubezpieczonego.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje.

Skarga kasacyjna jest usprawiedliwiona, gdyż zaskarżony wyrok zapadł w sprawie niedostatecznie wyjaśnionej do rozstrzygnięcia.

W myśl art. 4 ust. 1 ustawy o rencie socjalnej, renta socjalna przysługuje osobie pełnoletniej całkowicie niezdolnej do pracy z powodu naruszenia sprawności organizmu, które powstało przed ukończeniem 18 roku życia (pkt 1); w trakcie nauki w szkole lub w szkole wyższej - przed ukończeniem 25. roku życia (pkt 2); w trakcie studiów doktoranckich lub aspirantury naukowej (pkt 3). W orzecznictwie Sądu Najwyższego podkreśla się, że pojęcia „całkowita niezdolność do pracy” i

„naruszenie sprawności organizmu” w rozumieniu art. 4 ustawy o rencie socjalnej nie są tożsame i stany te mogą powstać w różnych momentach. Całkowita niezdolność do pracy, będąca przesłanką prawa do renty socjalnej, może powstać po upływie okresów wskazanych w art. 4 ust. 1 tej ustawy, ale dla nabycia prawa do renty socjalnej istotne jest, aby przyczyna naruszenia sprawności organizmu powodująca całkowitą niezdolność do pracy powstała nie później niż w okresach wymienionych w art. 4 ust. 1 pkt 1-3 ustawy (por. wyrok z dnia 16 października 2014 r., II UK 36/14, LEX nr 1548261 i powołane tam wcześniejsze orzecznictwo).

Decydujące znaczenie dla prawidłowego zastosowania przez Sądy orzekające w niniejszej sprawie prawa materialnego miało dokonanie niezbędnych ustaleń faktycznych w zakresie wyjaśnienia, czy datująca się od 2011 r. całkowita niezdolność wnioskodawcy do pracy jest skutkiem naruszenia sprawności organizmu spowodowanego schorzeniem psychiatrycznym powstałym przed ukończeniem przez niego 18 roku życia. Ustalenie tej okoliczności wymagało wiadomości specjalnych w rozumieniu art. 278 § 1 k.p.c. w zakresie oceny etiologii schorzenia, momentu jego powstania, przebiegu procesu chorobowego, aktualnego stopnia nasilenia diagnozowanych schorzeń, ich wzajemnych powiązań i wpływu na możliwość świadczenia pracy zarobkowej.

Z ustaleń stanowiących podstawę zaskarżonego wyroku wynika, że powstanie u wnioskodawcy całkowitej niezdolności do pracy zbiegło się z pogorszeniem stanu jego zdrowia psychicznego w 2011 r., kiedy ujawniły się zauważalne dla rodziny objawy choroby psychicznej. Biegli nie wypowiedzieli się jednak stanowczo, czy choroba psychiczna w postaci schizofrenii paranoidalnej powstała u wnioskodawcy od razu w stopniu zaawansowania powodującym całkowitą niezdolność do pracy, czy też możliwe jest, że zaczęła rozwijać się już wcześniej, a w szczególności przed ukończeniem przez wnioskodawcę 18 roku życia, zanim symptomy schorzenia psychiatrycznego u osoby - jak wnioskodawca - z rozpoznanym upośledzeniem umysłowym od urodzenia stały się zauważalne dla jej otoczenia i spowodowały podjęcie działań zmierzających do zdiagnozowania i leczenia choroby oraz zanim przebieg procesu chorobowego doprowadził do całkowitej niezdolności do pracy. Tymczasem jest to okoliczność istotna dla sprawy. Nie jest bowiem wykluczone, że naruszenie sprawności organizmu z

przyczyn psychiatrycznych mogło u wnioskodawcy nastąpić przed ujawnieniem się ostrych objawów schizofrenii paranoidalnej, dających podstawę do stwierdzenia zaawansowanego procesu chorobowego w stopniu powodującym całkowitą niezdolność do pracy.

Sąd drugiej instancji uchylił się od wyjaśnienia tej kwestii, mimo że po pierwsze - ustanowiony dopiero na końcowym etapie postępowania odwoławczego profesjonalny pełnomocnik z urzędu zgłaszał w tym zakresie stosowne zarzuty i wnioski dowodowe oraz po drugie - biegli oparli swoją ocenę co do czasu powstania schorzenia psychiatrycznego wyłącznie na informacji podanej przez rodzinę wnioskodawcy dla potrzeb jego pierwszej hospitalizacji w 2013 r., wskazując na brak dokumentacji lekarskiej z wcześniejszego okresu. Może to sugerować, że biegli utożsamili powstanie naruszenia sprawności organizmu (choroby) przed 18 rokiem życia z powstaniem w tym czasie całkowitej niezdolności do pracy z tej przyczyny. Nie można w związku z tym wykluczyć, że z uwagi na przebieg i rozwój procesu chorobowego całkowita niezdolność do pracy powstała u wnioskodawcy znacznie później niż będące jej przyczyną schorzenie.

Oznacza to zasadność podniesionych w skardze kasacyjnej zarzutów naruszenia przepisów postępowania, a w szczególności art. 217 § 1 i 3 w związku z art. 227 w związku z art. 286 k.p.c. Sąd ma bowiem obowiązek dopuszczenia dowodu z dodatkowej opinii tych samych lub innych biegłych, gdy zachodzi tego potrzeba, a więc wówczas, gdy opinia złożona do sprawy zawiera istotne braki, sprzeczności, względnie nie wyjaśnia istotnych okoliczności (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 czerwca 2015 r., I UK 345/14, LEX nr 1771399). W konsekwencji usprawiedliwiony okazał się zarzut obrazy art. 4 ust. 1 ustawy o rencie socjalnej, gdyż nie jest możliwe prawidłowe zastosowanie prawa materialnego bez zgodnego z prawem procesowym ustalenia podstawy faktycznej rozstrzygnięcia (por. uzasadnienie wyroku składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 18 listopada 2015 r., II UK 100/14, OSNP 2016 nr 7, poz. 88 i powołane tam orzecznictwo).

Z tych względów Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c.

